

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך

מאורות

עיונים בספר תהילים ובפרשת השבוע

גיליון ל"א

תשע"א

חומר 345

ברכת המעביר חבלי שינה

יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצוותיך
ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עוון ולא לידי נסיון ולא
לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך **ורחקני מאדם רע**
ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך **ותנני היום**
ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני
חסדים טובים

- **שתשיכני לשלום:** דומה שאין צריך לבאר מדוע משפט זה אינו בברכת המעביר.
- **ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים:** מפני שבשעה שאדם ישן אין לו שליטה בחלומותיו ובהרהוריו אין לו אלא לבקש מבוראו שימנעם ממנו.
- **ותהא מטתי שלמה והאר עיני פן אישן המוות:** לפי ששינה יש בה אחד משישים שבמיתה (מפני שבשנתו אין לאדם שליטה ויכולת בחירה) מבקש הנרדם שיעור לחיים ולא ימות.
- **ורחקני מאדם רע ומחבר רע:** לאדם יש קשר עם חבריו ועם אנשים שסביבו כאשר הוא ער ומתקשר. על חבר רע ראו במשנה, אבות ב, ח:
אמר להם [רבן יוחנן בן זכיי] צאו וראו אי זו היא דרך טובה שידבק בה האדם [...] ר' יהושע אומר חבר טוב [...] חזר ואמר להם צאו וראו אי זו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם [...] ר' יהושע אומר חבר רע".
- הרמב"ם כתב: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו" (הלכות דעות ו, א). מפני השפעה שמושפע אדם מחבריו קבע ר' יהושע שחבר טוב הוא דרך טובה שידבק בה האדם, וחבר רע הוא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. הנעור משנתו מבקש להיות רחוק מחבר רע.
- **ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי:** ברור כי אדם נחשב בעיני ה' בהנהגותיו, במידותיו ובמעשיו. אלה ניכרים בשעה שהוא ער בקשריו עם סביבתו ובהנהגתו. ראו דברי רבי יהודה הנשיא: "אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם" (אבות ב, א).

ד"ר יצחק ספיר
מרצה בהתמחויות לתנ"ך,
ללימודי ארץ ישראל ולתושב"ע

ברכות השחר – המפיל והמעביר חבלי שינה מעיני...

את סדר יומו מסיים אדם עת שהוא עולה על יצועו לישון. לפני שנתו הוא קורא קריאת שמע על המיטה ומברך "ברוך אתה ה' [...] המפיל חבלי שינה על עיני ותמונה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין". מפני ששינה יש בה אחד משישים שבמיתה זוכר אדם בחתימת הברכה "והאר עיני פן אישן המוות ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו". את שגרת היום פותח אדם בברכות השחר. ברכת קריאת שמע על המיטה וברכות השחר מקורן בסוגיה שבברכות ס ע"ב: "כי מתער [כאשר הוא נעור משנתו] אומר אלהי נשמה שנתת בי טהור היא [...] ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים", ואחריה כל ברכות השחר שהן ברכות השבת. אחרונה שבברכות בסוגיית הגמרא היא "ברוך אתה ה' [...] המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי".

ברכה זו מקבילה לברכה שבקריאת שמע על המיטה. בשנתו חווה אדם טעם מיתה לפי שבשנתו אין הוא מודע למציאות, אינו מתלבט ואינו בוחר. אז הוא מברך על הפקדת חייו בידי בוראו המפיל חבלי שינה על עיניו ותנומה על עפעפיו. בשחר, כשהוא חוזר לחיים של שליטה ובחירה, של פעילות ויצירה בדעת צלולה, הוא מברך על חיותו המחודשת "ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי".

ברכת המפיל חבלי שינה וברכת המעביר חבלי שינה, שתיהן 'ברכות ארוכות'. ברכות קצרות הן ברכות שיש בהן משפט אחד, כגון ברכות המצוות "ברוך אתה [...] אשר קדשנו במצוותיו וציוונו...", וכגון ברכות הנהנין "ברוך אתה [...] בורא פרי...". ברכה ארוכה פותחת בברכה ומסיימת בברכה, ובין הברכות יש אמירה בת כמה משפטים, היינו בברכות אלו יש שלושה חלקים: (א) ברכה פותחת; (ב) תוך הברכה; (ג) ברכה מסיימת.

הברכה הפותחת דומה בשתי הברכות: בשכבו על מיטתו מברך אדם את ה' על הפלת שינה על עיניו, שהיא ניתוקו מעולם העשייה לצורך מנוחה; בקומו הוא מברך על העברת חבלי השינה מעיניו והחזרתו רענן לחיי המעשה והיצירה. אף בתוך הברכות יש פרטים רבים שווים (לעתים בסגנון זהה ולעתים בסגנון דומה או בתוכן מקביל). בטבלה שלהלן מסומנים הבדלים שאני רואה בהם תולדה של ההבדל שבין שינה ליקיצה. בהבדלים אדון בהמשך.

ברכת המפיל חבלי שינה

יהי רצון מלפניך ה' אלהי **שתשיכני לשלום** ותן
חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצווה ואל תרגילני לידי
עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עוון ולא
לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל
ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחללים
רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא
מטתי שלמה והאר עיני פן אישן המוות

פרשת קדושים

תהיו" הנחיה כללית לחיים ולשמירת המצוות ולא מצווה העומדת בפני עצמה. לעומתם, רש"י והמדרש רבה לדוגמה, מייחסים פסוק זה לפרישות מן העריות, בעקבות סמיכות הפסוק לפרשת העריות.

ר' יונתן אייבשיץ בפירוש הנ"ל קובע כמו הרמב"ם שמדובר בהוראה כללית ולא באזהרה על מצווה מסוימת. לדעתו, פסוק זה בא לתת גבולות למושג הפרישות. פרישות ועבודת ה' חייבות לבוא מתוך קשר עם שאר האומה ולא מתוך התבודדות וניתוק מהכלל. הוא מביא דוגמה לפרישות לא רצויה בעיני ה' מכת שהייתה בימי בית שני. קרוב לוודאי שהוא מתכוון לכת האיסיים, שעליה כותב יוסף בן מתתיהו: הם מתנזרים מתענוגי הבשר, בראותם בהם רעה, ולמעלה טובה נחשב בעיניהם למשול ברוחם ולכבוש יצרם. גם חיי הנשואים נמאסים בעיניהם [...] הם מואסים בחיי עושר ונפלא הוא שיתוף הרכוש אצלם, עד כי לא נמצא בקרבם איש מופלג בנכסים (תולדות מלחמות היהודים, ב, פרק ח, ג-א).

כת האיסיים הייתה כת של מתבודדים שחיו חיי נזירות בעיקר במדבר יהודה, בניתוק משאר העם. ר' יונתן אייבשיץ טוען כי פרישות ועבודת ה' המתקיימת ביחידות, ללא חיבור לכלל, היא חסרה ופגומה. אי חיבור לכלל מתבטא בחיי פרישות שרק קומץ אנשים מסוגלים לחיות על פיה, ומפני שאין היא מסדרי העולם – פסולה היא. פרישות כזו יכולה להביא כליה לעולם. לכן קבעו חכמים: "פרשה זו נאמרה בהקלה" (ויקרא רבה כד) – הם באו ללמדנו שקדושה יכולה לשכון רק באדם שמחובר לכלל האומה וחי חיים של פרישות המתאימים לכולם. שנוכה לעבוד את ה' יתברך מתוך חיבור לכלל עם ישראל.

יעל פדידה

סטודנטית בהתמחויות ללימודי ארץ ישראל ולתנ"ך

ברוריה מכמן

הנני שלחני חסידי אומות העולם

"אם יש טעם להבין מדוע ניצלתי דווקא אני, מתוך אלפי בני אדם אחרים – אני סבור שבראש ובראשונה בזכות לורנצו היה הדבר. ולא דווקא בגלל עזרת החומרים. הרבה יותר משום שביחסו אלי ובמעשיו, בהתנהגותו הפשוטה ובטוב לבו הזכיר לי מדי יום שעדיין קיים עולם אנושי וצודק מעברה השני של גדר התיל [...] שלא הכל מושחת ואכזרי [...] אמנם כל אלה מעורפלים ברוע זה, רחוקים ולא מובנים, אבל כדאי להתאמץ לשרוד כדי לשוב לחיקם". כך מתאר הסופר האיטלקי פרימו לוי את מצילו, לורנצו פרונה, חסיד אומות העולם.

חסידי אומות העולם מושג שבמקורו מציין נכרי המקיים שבע מצוות בני נח מתוך הכרת הבורא, משמש כיום למי שזכו לתואר רשמי המוענק על ידי יד ושם בשם מדינת ישראל והעם היהודי ללא-יהודים אשר סיכנו את נפשם להצלת יהודים בשואה. התואר מוענק מאז 1963 על ידי ועדה מיוחדת בראשות שופט בית המשפט העליון, המחליטה על הענקת התואר על פי מערכת של קריטריונים וכללים מוגדרים.

יחסם של רוב הלא-יהודים המקומיים לרדיפות היהודים בתקופת השואה התאפיין באדישות או בעוינות. מיעוט של אנשים אזר אומץ יוצא דופן והסתכן בהסתרה ובמילוט של יהודים על כל הכרוך בכך. הצלת יהודים לא הייתה בלתי אפשרית, אך מחירה, שהיה שונה ממקום למקום, עלול היה להיות גבוה מאוד וההחלטה לשלמו אינה מובנת מאליה ודרשה תעצומות נפש גדולות. על איסור הצלת יהודים בימי מבצע ההשמדה הודיעו הגרמנים ושותפיהם לאוכלוסייה בהודעות בכתב או בעל פה. במקומות שונים הגרמנים הוציאו להורג לא רק את מי שהסתירו יהודים, אלא גם את בני משפחותיהם, ובמקומות אחרים מסתירים שנתפסו נשלחו למחנות ריכוז. הסתרת יהודים, בכללם ילדים רבים, הביאה עמה לא רק סיכון כי אם גם צורך יום-יומי לקיים אורח חיים מחתרתי, פעמים רבות בניגוד לנורמות המקובלות של החברה שבה חיו, ובשל כך לחיות תחת פחד ואימה מפני הלשנה והסגרה.

עד סוף 2010 יד ושם הכיר ב-23,788 חסידי אומות עולם מ-45 מדינות. מדובר בקבוצה מגוונת שיש בה נוצרים, מוסלמים, ואנשים חילוניים; גברים ונשים מכל הגילאים; מכל השכבות החברתיות – משכילים ואיכרים חסרי השכלה, אנשי ציבור לצד אנשים משולי החברה, עירוניים ואיכרים, מכל קצות אירופה, מכל המקצועות, ומגוונים פוליטיים רבים; מרצים באוניברסיטאות, מורים, רופאים, אנשי כמורה, נזירות, דיפלומטים, פועלים קשי-יום, משרתים, לוחמי מחתרת, אנשי משטרה, איכרים, דייגים, מנהל גן חיות, בעל קרקס ורבים אחרים. הם היו אנשים רגילים, והאנושיות המובנת מאליה שלהם ראויה לשמש דוגמה לנו ולאחרים.

לעיון נוסף:

• נסים גבריאלי, **משה בייסקי וחסידי אומות העולם**, שוקן, תשס"ז.

• אתר יד ושם: <http://www1.yadvashem.org/yv/he/righteous/righteous.asp>

"דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם" (וי, א).

כותב ר' יונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יונתן":

הרמב"ם בפרשת קדושים תהיו – "קדש עצמך במותר לך". אמנם כבר פירשתי כי להחמיר יותר מתוך התורה היא אפשרות רחוקה, כי כבר כתב יוסיפון בן גוריון (יוסף פלאוויוס) בספרו לרומיים, שהיו בבית שני אנשים שהיו שוכנים ביערים מתבודדים וממש לא אכלו, רק פרי עצי היער והיו נזירים מכל ענייני העולם. אבל הפרושים לא נחה דעתם בהם כלל וכלל. כי עובד ה' השלם צריך להיות דבריו ועסקיו נוח לה' ולבריות ולא להפריע נימוס יישוב העולם וחברת בני אדם והנהגת מדינה. ואילו היו כולם נזירים כאלה לא נתקיים נימוס וסדר הטבע, ויכלה העולם ויאבד קשר האומה, ועל זה רמזו חז"ל: "יפה תורה עם דרך ארץ". ולכן כל הפרישות שיעשה האדם תהיה על זה הסוג, שיש אפשרות שתקיים אותה כל האומה. אבל הפרישות שאפשרית רק ליחיד ולא לאומה בכללה זה אינו בגדר השלמות, ודברים כאלה הרחיקו חכמי ישראל. וזהו כוונת המדרש: "פרשה זו נאמרה בהקלה", כי הקדושה במותר לך תהיה רק מה ששייך להקהל.

נחלקו הפרשנים אם הציווי "קדושים תהיו" הוא מצווה בפני עצמה או שמדובר במעין כותרת לפרק יט, העוסק במצוות, כלומר שזו הוראה כללית.

כותב הרמב"ם:

וכבר טעו בשורש הזה גם כן, עד שמנו "קדושים תהיו" מצווה מכלל מצוות עשה, ולא ידעו שאמרו "קדושים תהיו" וכן "והתקדשתם והייתם קדושים" הם ציוויים לקיים כל התורה, כאילו יאמר: היה קדוש בעשותך כל מה שציוויתך, ונזהר מכל מה שהזהרתך ממנו.

הרמב"ם וכן פרשנים נוספים רואים באזהרה "קדושים